

## بسم تعالی

### حقوق امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) بر مردم

مریم ملک‌زاده<sup>۱</sup>

#### چکیده

در دین مبین اسلام، اهل بیت از سوی خداوند برای امامت برگزیده شدند و وظیفه هدایت و ارشاد مردم را برعهده گرفتند، در مقابل مردم نیز در برابر اهل بیت وظایفی دارند که باید حقوق امام را رعایت نمایند. تحقق مأموریت بزرگ الهی اهل بیت در گرو رعایت حقوق آنان از سوی مردم و انجام وظایف عمومی است. این مقاله با هدف بررسی حقوق امام مهدی (عج) بر مردم و به روش کتابخانه‌ای نگاشته شده است. حضرت مهدی (عج) با تشکیل حکومت اسلامی ظلم و ستم را بر می‌چیند و مسلماً حکومت حضرت مهدی (عج) مبتنی بر حقوق انسانی است و در مقابل انسان‌ها نیز باید در مقابل حقانیت و انتظار حضرت در دوران غیبت، حقوق حضرت را کامل ادا نمایند. بنابراین بر هر مسلمانی واجب است با حقوق امام مهدی (عج) بر مردم و جامعه بشری آشنا شود و با اداء این حقوق زمینه ظهور آن حضرت را نیز فراهم سازند. در مقاله پیش رو مهم‌ترین وظایفی که در برابر معصوم باید رعایت گردد بررسی می‌شود؛ وظایفی مانند: معرفت، اقرار و اعتراف به حقوق امام، اطاعت، محبت، ولایت‌پذیری، پرداخت سهم امام و تولی و تبری از وظایف مهم مردم در برابر حضرت است که مردم با رعایت آنها زمینه ساز ظهور خواهند شد.

**کلید واژه‌ها:** حقوق، امام مهدی (عج)، مردم

---

<sup>۱</sup>. سطح دو، پایه پنجم، حوزه علمیه الزهراء میاندوآب

## مقدمه

بی شک در روزگاری که ظلم، جور و بی‌عدالتی در دنیا فراوان شده است و جهان هستی همچون کشتی در دریایی پر تلاطم، هر لحظه به خطر نابودی نزدیک‌تر می‌شود و در معرض غرق شدن قرار می‌گیرد. جامعه بشری منتظر است تا به دست منجی و مصلحی توانا به ساحل نجات برسد، وگرنه هستی و آفرینش انسان‌ها به مقصد نهایی و کمال خویش نخواهد رسید.

این عصر که در فرهنگ شیعی با عنوان عصر انتظار شناخته می‌شود به دلیل شرایط استثنایی ناشی از عدم دسترسی مردم به رهبری معصوم، دشواری‌ها، اقتضائات و الزامات شناخت تکالیف دینی-سیاسی جامعه منتظر، به ویژه گفتگو درباره نقش و رسالت مردم در زمینه‌سازی ظهور، از مهم‌ترین اولویت‌های این دوران است که آثار و تبعات فراوانی دارد. بنابراین بر هر مسلمانی واجب است با حقوق امام بر مردم و جامعه بشری آشنا شود، و وظایفش را به نحو احسن انجام دهد به ویژه در دنیای امروزی که انسان‌ها به روزمره‌های خود سرگرم شده‌اند بیان و بازگویی این حقوق ضروری به نظر می‌رسد.

تاریخچه حقوق امام مهدی (عج) بر مردم از زمان دریافت مقام امامت آغاز شده است چنانچه در زمان هر یک از ائمه معصوم حقوقی بر عهده مردم بوده در زمان غیبت و بعد از ظهور امام مهدی (عج) نیز این حقوق بر عهده بر مردم می‌باشد. ما در این پژوهش با مطالعه در کتب موجود، وظایف مردم در برابر امام زمان (عج) را بررسی نموده‌ایم. در موضوع تحقیق نیز پژوهش‌های مختلف انجام شده است مثل کتاب «مکیال المکارم» سید محمدتقی موسوی اصفهانی مشهور به فقه احمد آبادی که تا هشتاد وظیفه برای منتظران قدوم خاتم اوصیاء حضرت بقیه الله اروحنا له الفداء بر شمرده است و کتاب «معرفت امام زمان (علیه السلام) و تکلیف منتظران» از ابراهیم شفیعی سروسنانی را می‌توان نام برد. در تحقیقات امروزی نیز به صورت مقاله‌ها و پژوهش‌های مختصر به ویژه در سایت‌های اینترنتی در دسترس است. اما پژوهشی تازه، مختصر، جامع و کامل و به زبان ساده بر طبق آیات و روایات و گفته‌های محققان علوم دینی در دست نیست و در تحقیق حاضر در این راستا تلاش می‌شود تا به سوالات زیر پاسخ دهد:

۱- حقوق امام مهدی (عج) بر مردم چیست؟

۲- ادا کردن این حقوق چگونه است؟

۳- چه آثار و برکاتی بر کسانی که حقوق امام را رعایت می‌کنند، مترتب است؟

ان شاءالله با این پژوهش قدمی برای منتظران مهدی موعود در شناخت حقانیت امام و وظایف و تکالیف مردم در برابر حضرت برداشته شود.

## مفهوم شناسی

### مفهوم حقوق

حقوق جمع حق در معنی لغوی واجبات، حق‌ها وظایف، تکالیف است و در معنای اصطلاحی تعاریف متعددی دارد که در ارتباط با مفاهیم دیگر معنا و مفهوم‌های مشخص می‌گیرد. در تعریف کلی می‌توان گفت: مجموعه قوانین و مقرراتی است که از سوی خدا، انسان و جهان، برای برقراری نظم و قسط و عدل و انجام وظیفه در جامعه بشری تدوین می‌شود. برای آن انواع و اقسام بی‌شماری ذکر شده است که در روابط افراد در ارتباط با خدا، ائمه، انسان‌ها، موجودات، جهان و ... است که آن فرد در قبال فرد دیگر وظایفی دارد که باید در جهت خشنودی او انجام وظیفه کند و به اصطلاح حقش را ادا نماید.

### مفهوم امام

امام واژه‌ای عربی و به معنی پیشوا، سرپرست و مقتدا است. انباری می‌گوید: امام کسی است که به او اقتدا شود و لازم است که دارای کمالات و دربردارنده‌ی صفات الهی باشد تا به واسطه آن دیگران هدایت شوند.<sup>۲</sup> مرحوم طبرسی می‌گوید: امام کسی است که به او در افعال و اقوالش اقتدا می‌شود و تدبیر امت و قیام به امور آن‌ها و سرپرستی ولات و اقامه‌ی حدود و محاربه با دشمنان را بر عهده دارد.<sup>۳</sup>

## معرفت و شناخت حضرت

هدف نهایی خلقت انسان اطاعت و بندگی و نیل به کمال و معرفت خداوند است. چنانچه خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»<sup>۴</sup>. و با توجه به احادیث و زیارت‌هایی که از اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام به درست ما رسیده است معرفت انوار مقدسه معصومین (ع) را هم پایه معرفت خدای تعالی قرار داده‌اند. همچون زیارت جامعه کبیره که در آن

---

<sup>۲</sup>. الانباری، الزاهر فی کلمات الناس، ص ۴۰۹.

<sup>۳</sup>. طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۲۶۷.

<sup>۴</sup>. زاریات: ۵۶.

آمده است: «مَنْ عَرَفَكُمْ فَقَدْ عَرَفَ اللَّهَ؛ هرکس شما ائمه اطهار را بشناسد تحقیقاً خدا را شناخته است».

به دلیل اهمیت حیاتی و غیرقابل انکاری که شناخت امام و به خصوص امام زمان (عج) یعنی رهبر و الگوی زمان و تنها عامل پیوند ما با خداوند دارد، تلاش برای شناخت امام یک ضرورت است و وظیفه هر مسلمانی است، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمودند: «مَنْ مَاتَ وَ لَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِثْلَهُ الْجَاهِلِيَّةِ؛ هرکس بمیرد و امام زمان خود را نشناسد به مرگ جاهلیت مرده است».<sup>۵</sup> نشناختن امام زمان خود، به معنی عدم ارتباط با امام است و عدم ارتباط با امام یعنی قطع پیوند هدایت با خداوند و این همان مرگ جاهلیت و خروج از دین و گمراهی است.<sup>۶</sup>

از جمله دستورهای اساسی و یکی از ارکان آیین خداوند این است که همه انسان‌ها موظفند، برای جذب و جلب هدایت الهی و اتصال به خداوند با امام معصوم و رهبر الهی پیوند داشته باشند، زیرا در غیر اینصورت ارتباطشان با خداوند قطع و از هدایت حقیقی و مبتنی بر تخصص محروم می‌شوند و درست به همین دلیل قرآن کریم سرنوشت انسان و خوشبختی یا بدبختی آن‌ها را در گرو نوع ارتباطشان با امام زمانشان می‌داند<sup>۷</sup> و چنین می‌فرماید: «يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمامِهِمْ؛ روزی که هر قومی را با امامشان دعوت کنیم».<sup>۸</sup>

بنابراین شناختن امام زمان (عج) واجب است و ایمان بدون شناخت امام زمان (عج) تحقق نمی‌پذیرد و بر این مطلب هم دلیل عقلی و هم دلیل نقلی وجود دارد.

دلیل عقلی: علت‌ها و فلسفه‌هایی که برای ضرورت و لزوم وجود پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) گفته‌اند همان علت برای ضرورت وجود جانشین و وصی پیغمبر نیز صادق است که پس از وفات آن حضرت لازم است، باشد تا مردم به جانشین پیغمبر در شوؤن مختلف زندگی خود مراجعه کنند همانگونه که به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) مراجعه می‌کردند. پس بر خداوند متعال واجب است که او را نصب فرماید و بر مردم نیز واجب است آن امام را بشناسد. زیرا پیروی کردن بدون معرفت و شناخت امکان ندارد.

دلیل نقلی: روایات بسیاری که در حد تواتر است و در این باره وارد شده است.<sup>۹</sup>

نویسنده کتاب ارزشمند مکیال المکارم، مراد و مقصود از «معرفت امام» را که در روایت‌ها بر آن‌ها تأکید شده است، چنین توضیح می‌دهد: بدون تردید، مقصود از شناختی که امامان ما (درودها و سلام‌های خداوند بر ایشان باد) تحصیل آن را نسبت به امام زمانمان امر فرموده‌اند، این است که ما آن حضرت را چنان که

<sup>۵</sup>. مجلسی، بحار الانوار، ج ۸، ص ۳۶۸.

<sup>۶</sup>. شجاعی، آشتی با امام زمان (عج)، ص ۲۱.

<sup>۷</sup>. همان، ص ۲۲.

<sup>۸</sup>. اسراء: ۷۱.

<sup>۹</sup>. موسوی اصفهانی، مکیال المکارم، ص ۴۱-۴۳.

هست بشناسیم، به گونه‌ای که این شناخت سبب در امان ماندن ما از شبهه‌های ملحدان و مایه نجاتمان از اعمال گمراه کننده مدعیان دروغین باشد. چنین شناختی جز به دو امر به دست نمی‌آید: شناختن شخص امام به نام و نصب و دوم، شناخت ویژگی‌های او. به دست آوردن این شناخت از اهم واجبات است.<sup>۱۰</sup> نکته‌ای که در اینجا باید در نظر داشت این است که شناخت امام زمان (عج) از شناخت دیگر امامان معصوم جدا نیست و اگر کسی به طور کلی به شأن و جایگاه ائمه هدی واقف شد، صفات و ویژگی آن‌ها را شناخت و به مسئولیت خود در برابر آن‌ها پی برد، قطعاً نسبت به امام عصر (عج) نیز به شناختی شایسته می‌رسد.<sup>۱۱</sup> و این معرفت از دو طریق حاصل می‌شود:

معرفت اکتسابی: یکی از راه‌های پی بردن به مراتب و مقامات بلند امامان معصوم شیعه به طور کلی و امام عصر به طور خاص، مطالعه و تأمل در کتاب‌ها و مقاله‌هایی است که در این زمینه نگاشته شده است. همچنین خواندن زیارت جامعه کبیره و تأمل و تدبر در اوصافی که در این زیارت برای ائمه معصومین (علیهم السلام) نقل شده، در حصول معرفت نسبت به مقام و جایگاه امام در هستی بسیار موثر است. معرفت اعطایی: در آموزه‌های اسلامی بر تأثیر پرهیزکاری و انجام اعمال شایسته در حصول معرفت راستین و نهادینه شدن آن در وجود آدمی بسیار تأکید شده است.

## اقرار و اعتراف به حقوق امام

هر کس امام را به درستی بشناسد به حقوق امام پی ببرد و این حقوق را باور بکند، لب به اعتراف خواهد گشود و بر اعتراف، شهادت و اقرار به حقوق امامان نیز مباهان می‌کند. امام رضا (علیه السلام) بزرگترین وظیفه مردم در شکر نعمت خدا، پس از ایمان به خدا و رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) را اعتراف به حقوق ائمه دانسته و فرموده‌اند: ای مردم، تقوای الهی را در نعمت‌های خداوند بر خودتان رعایت کنید. پس نعمت‌ها را با معصیت از خودتان دور نکنید، بلکه با اطاعت خدا و شکر او به نعمت‌هایش، نعمت‌ها را پایدار نمایید و بدانید شما خدا را پس از ایمان به خدا، رسول خدا و پس از اعتراف به حقوق اولیاء الله، از آل محمد (صلی الله علیه و آله) به چیزی محبوب‌تر از یاری برادران مومنتان بر دنیایشان که محل گذر به سوی بهشت‌های پروردگارشان است نمی‌توانید شکر نمایید.<sup>۱۲</sup>

در این حدیث در مراتب شکر نعمت‌های خدا، نخست ایمان به خدا و رسول، سپس اعتراف به حقوق امامان از اهل بیت و آنگاه یاری برادران مومن به دنیایشان برای گذر به سوی بهشت قرار گرفته است. بنابراین، اعتراف و اقرار به حقوق امامان از مراتب اصلی شکر نعمت‌های پروردگار است.

<sup>۱۰</sup>. موسوی اصفهانی، مکیال المکارم، ج ۲، ص ۱۰۷.

<sup>۱۱</sup>. شفیع سروستانی، معرفت امام زمان و تکلیف منتظران، ص ۱۳۰.

<sup>۱۲</sup>. مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۳۵۵.

فراهم آوردن زمینه‌های ظهور از جمله شرایط ظهور به حساب می‌آید و تا زمینه ظهور فراهم نشود حضرت مهدی (عج) ظهور نخواهد کرد. حال باید توجه داشت که برخی از شرایط ظهور، با گذشت تاریخ و ظلم و جور انسان‌ها، پیشرفت علم و دانش بشری و در نتیجه آگاهی مردم دنیا و ناامید شدن مردم از نحلّه‌ها و مذهب‌های بشری و حکومت‌های مختلف فراهم می‌شود و باید برخی دیگر از آن‌ها به دست ما انسان‌ها و دوستداران آن حضرت فراهم آید.

برای آماده سازی زمینه‌های ظهور می‌باید اهداف بلند مدت و کوتاه مدت مشخص شود و در این اهداف باید ارزش و مبانی اعتقادی اسلام را در نظر گرفت. چرا که ایجاد زمینه ظهور بدون شکل‌گیری وحدت با تکیه بر ارزش‌های اصیل دینی امکان‌پذیر نیست.

آیت الله مکارم شیرازی درباره آمادگی‌های لازم برای حکومت جهانی می‌فرمایند: برای این که دنیا چنان حکومتی را پذیرا باشد، چند نوع آمادگی لازم است:

۱. آمادگی فکری و فرهنگی: یعنی سطح افکار مردم جهان آن چنان بالا رود که بدانند مثلاً مسئله « نژاد» یا « مناطق مختلف جغرافیایی» مسئله قابل توجهی در زندگی بشر نیست و تفاوت رنگ‌ها و زبان‌ها و سرزمین‌ها نمی‌تواند بشر را از هم جدا سازد.

۲. آمادگی اجتماعی: مردم جهان باید از ظلم و ستم و نظامات موجود خسته شوند، تلخی این زندگی مادی و یک بعد را احساس کنند و حتی از این که ادامه این راه یک بعدی ممکن است در آینده مشکلات کنونی را حل کند، مأیوس گردند.

۳. آمادگی تکنولوژی و ارتباطی: بر خلاف آنچه بعضی می‌پندارند که رسیدن به مرحله تکامل اجتماعی و رسیدن به جهانی آکنده از صلح و عدالت، تنها با نابودی تکنولوژی جدید امکان‌پذیر است، وجود این صنایع پیشرفته نه تنها مزاحم یک حکومت عادلانه جهانی نخواهد بود بلکه شاید بدون آن وصول به چنین هدفی محال باشد. سپس می‌افزاید معجزه استثنایی است منطقی در نظام جاری طبیعت، برای اثبات حقانیت یک آیین آسمانی؛ نه برای اداره همیشگی نظام جامعه.

۴. آمادگی‌های فردی: حکومت جهانی قبل از هر چیزی نیازمند عناصر آماده و با ارزش انسانی است تا بتواند بار سنگین چنین اصلاحات وسیعی را به دوش بکشد. این در درجه اول به بالا بردن سطح اندیشه و آگاهی و آمادگی روحی و فکری برای پیاده کردن آن برنامه عظیم نیاز دارد.<sup>۲۵</sup>

با توجه به آن چه گفته شد کسی که می‌خواهد جامعه پیرامون خود را به سوی امام زمان (عج) فراخواند و آن‌ها را دعوت به توجه و انس و التفات بیش‌تر نسبت به آن حضرت کند، قطعاً باید خود بیش و پیش

<sup>۲۵</sup>. مکارم شیرازی، حکومت جهانی مهدی (ع)، ص ۸۰-۱۰۰.

از دیگران با امام زمان (عج) رابطه معنوی برقرار کند و در زندگی فردی و اجتماعی خود یاد و نام آن حضرت را همواره در نظر داشته باشد.

## تَوَلّی و تَبَرّی

اگر چه «تَوَلّی» و «تَبَرّی» در اصطلاح از فروع دین شمرده شده‌اند، اما از مجموعه معارف اسلامی، به ویژه آموزه‌های مکتب اهل بیت (علیهم السلام) چنین بر می‌آید که این دو موضوع نه فرع دین بلکه همه دین و تمامیت ایمان‌اند و به بیان دیگر دین و ایمان چیزی جز دوستی ورزیدن و بیزاری جستن به خاطر خدا نیست.<sup>۲۶</sup>

شناخت دوستان و دشمنان اهل ایمان از آن جا که مقدمه دل بستن و درآویختن به یکی و بیزاری جستن و دوری گزیدن از دیگری است، برای همه کسانی که طالب هدایت و رستگاری‌اند، به ویژه برای کسانی که سر در گرو ولایت آخرین امام از سلسله اولیای خدا، حضرت مهدی (عج) را دارند، ضروری است؛ چرا که اینان تا ولایت مهدوی را استمرار ولایت الهی، ولایت محمدی و ولایت علوی است، چنان که باید شناسند و از کسانی که در تقابل با جریان ولایت مهدوی هستند شناخت جدی نداشته باشند نمی‌توانند آن چنان که شایسته است به ریسمان ولایت مهدوی در آویزند و از دشمنان این ولایت بیزاری جویند.

موضوع دشمن شناسی در اسلام، از اهمیت والایی برخوردار است از همین رو واژه عدو و اعداء بارها در قرآن شاره شده و آیات متعدد چهره‌های دشمنان اسلام و راه‌های مقابله با شیوه‌های نفوذ آنان را به خوبی تبیین نموده است.

راهکارهای مقابله با دشمنان از دیدگاه ائمه اطهار (ع)

تفقه در دین

یکی از مهم‌ترین حربه‌ها جهت مقابله با دشمنان، بالا بردن سطح بینش مردم و در نتیجه پیدا کردن کیاست و هوشیاری در برابر توطئه‌های دشمن است. در این مورد امام کاظم (ع) می‌فرماید: در دین عالم شوید، دانش دین، کلید بصیرت و تمامیت عبادت و عامل رسیدن به مراتب رفیع و درجات عالی در دین و دنیا است و فضیلت فقیه دین فهم بر عابد، مانند فضیلت خورشید است بر کواکب و هر کس در دینش فهمیده نشود، خدا هیچ عملی را از او نپسندد.<sup>۲۷</sup>

<sup>۲۶</sup>. شفیع سروستانی، معرفت امام زمان و تکلیف منتظران، ص ۱۰۳.

<sup>۲۷</sup>. حکیمی، الحیاء، ص ۵۵.

## الگو قرار دادن پیامبران و ائمه معصومین

وجود این بزرگواران به عنوان الگوهای رفتاری هدایتی و شکل‌دهی به جهت حرکتی توده‌ها بسیار حائز اهمیت است. حفظ دین و پاسداری از مرزهای ایمان و اعتقاد مردم و جلوگیری از هر گونه انحراف و حمایت و دفاع از فرهنگ اصیل اسلام ناب جزء مهم‌ترین وظایف این شخصیت حقوقی است و سیره‌ی عملی این بزرگواران حاکی از مبارزه جدی آن‌ها در عمر با برکتشان است.

### روی آوردن به عبادت و یاد خداوند کردن

یاد خدا و نقش داشتن او در زندگی درمان همه دردهای بشر و از جمله مقابله با دشمنان است. حضرت علی (علیه السلام) نقش عبادت را پشتوانه دوری از ظلم و ستم و مصون ماندن از کید شیطان می‌شمرد.

### مقاومت و بردباری

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: مومن از آهن سخت‌تر است؛ آهن اگر گداخته شود، رنگش بر می‌گردد، ولی مومن اگر کشته شود و دوباره زنده گردد و سپس او را بکشند، دل او از ایمان بر نمی‌گردد.<sup>۲۸</sup>

این دستور به مقاومت و برباری و تغییرناپذیری و عدم تحول در ارزش‌های یک فرد که امام بیان می‌دارد و چنین دستوراتی برای ما که دشمن درصدد است از راه جنگ نرم کیان اسلام را در هم بکوبد، ضرورت مبارزه با آنان را افزون می‌کند و هر چه ما در مقابل دشمن پایدارتر باشیم، دشمن را از پای درخواهیم آورد.

---

<sup>۲۸</sup>دشتی، المعجم المفهرس لالفاظ نهج البلاغه ، ص ۵۲.

## نتیجه

در این پژوهش، حقوق امام زمان (عج) بر مردم با توجه به منابع موجود در این باره، مورد بررسی قرار گرفت. نتایج بررسی نشان می‌دهد از جمله موضوع‌های اساسی و بنیادی امام شناسی و اصل امامت، شناسایی وظایف و تکالیف مردم جهان در ارتباط با امامان است. هر مسلمانی باید از حقوق امام بر امت آگاه باشد تا بتواند این حقوق الهی را رعایت کند. شناخت وظیفه، مقدمه‌ای برای عمل به وظیفه است. مردم وظایف متعددی در برابر حضرت (عج) دارند و باید پیوسته تلاش کنند در مسیر هدایت قرار گرفته و از منتظران امام باشند. از وظایف مهم که بر هر مسلمانی واجب است، معرفت و شناخت امام زمان (عج) و اطاعت و فرمانبرداری و تسلیم کامل ایشان بودن است که آشنایی و انجام این وظایف، باعث رشد و سعادت انسان است. از وظایف دیگر محبت به حضرت ولی عصر (عج) با اعمالی همچون رفع گرفتاری از دوستان امام، شرکت در مجالس ذکر اهل بیت، دعا برای تعجیل فرج، دوری از گناهان، اخلاص در ولایت‌پذیری، پرداخت سهم امام و دوستی با دوستان آن حضرت و دشمنی با دشمنان ایشان است. مردم با رعایت چنین وظایفی خود را همواره آماده ظهور حضرت نگه می‌دارند.

## منابع و ماخذ

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- انباری، محمد بن قاسم، الزاهر فی معانی کلمات الناس، بیروت: موسسه الرساله، ۱۴۱۲.
- حسینی تهرانی، سید محمد حسین، امام شناسی، بی جا، موسسه ترجمه و نشر دوره علوم و معارف اسلامی، ۱۴۲۲ ق.
- حکیمی، محمد رضا، الحياه، قم: دایره چاپ و نشر تحت سرپرستی جامعه مدرسین، ۱۳۶۰.
- شجاعی، محمد، آشتی با امام زمان (عج)، قم: نشر محیی، ۱۳۸۸.
- دشتی، محمد، المعجم المفهرس لالفاظ نهج البلاغه، بی جا، موسسه امیرالمومنین، ۱۳۷۵.
- شفیعی سروسستانی، ابراهیم، معرفت امام عصر و تکلیف منتظران، تهران: نشر موعود عصر (عج)، ۱۳۸۷.
- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیرالقرآن، ج ۱ و ۲، قم: نور وحی، ۱۳۸۸.
- کلینی، ابی جعفر محمد ابن یعقوب، اصول کافی، مترجم: سید هاشم رسولی، تهران، ج ۱، ۳۲۹ هـ.
- مکارم، مسعود، خمس دستور مهم اسلامی مطابق با فتوای آیه الله مکارم شیرازی، قم: امام علی بن ابی طالب، ۱۳۸۸.
- مکارم شیرازی، ناصر، حکومت جهانی مهدی (ع)، قم: نسل جوان، ۱۳۸۰.
- مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، تهران: مکاتبه الاسلامیه، ۱۳۹۷ ق.
- موسوی اصفهانی، محمدتقی، مکیال المکارم فی فوائد الدعا للقائم، ترجمه: سید مهدی حائری قزوینی، قم: انتشارات مدرسه الامام المهدی، ۱۳۶۳.
- احمدی، حبیب الله، «نگاهی به دیدگاه مشهور در هزینه کردن خمس»، مجله فقه، شماره ۱۱ و ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۷۶.